

Undersøgelserne af Sønderborg Slot 1936-42.

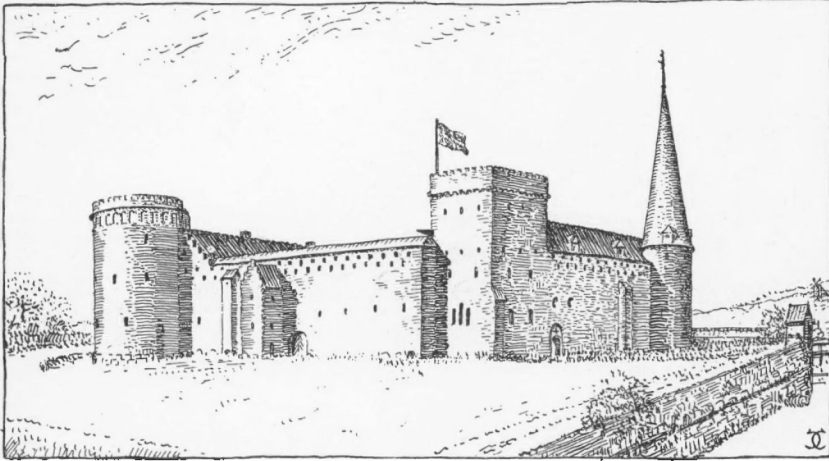
Ved Charles Christensen.

Man kan naturligvis mange Steder søge Oplysninger om Sønderborg Slots almindelige Historie og de Begivenheder, der har Tilknnytning til Slottet.¹⁾ I nærværende Skildring medtages kun faa Hovedpunkter af Stedets Historie, og Vægten vil blive lagt paa de Resultater, som Undersøgelserne i 1936—42 bragte for Dagens Lys, og som klarlagde mange ældre Forhold, der tidligere var ukendte.

Man kender ikke noget fast Tilblivelsesaar for Anlægget af Sønderborg — saaledes som det er Tilfældet ved Københavns Slot. Sandsynligheden taler dog for, at Sønderborg er paabegyndt i de Aar, da man i Danmark forstod, at Landet maatte forsvares mod en Fjende, der kom med Skibe, plyndrede overalt samt søgte at føre Indbyggerne bort som Slaver. Navnet paa det gamle Nørborg, der kendes fra Midten af det 12. Aarhundrede, forudsætter vel, at der maa have været en Borg paa Sydals. De første skriftlige Vidnesbyrd om Sønderborg har man i 1256, da der herfra udstedtes et Brev af Hertug Valdemar III. Kort forinden i 1253 skal Borgen være blevet erobret og ødelagt af Christoffer I. En mere fredelig Begivenhed foregik i 1340, da Valdemar Atterdag holdt Bryllup med Valdemar V's Søster Helveg. Nu tager de historiske Begivenheder, der er kommet til vor Kundskab, stærk Fart, og Krigsfolket lejrer sig flere Gange foran Slottets Forsvarsværker. I 1410 under Striden med de holstenske Hertuger lod Erik af Pommern Borgen belejre, uden at han var i Stand til at tvinge den til Overgivelse. Der maa altsaa paa det Tidspunkt have været ret stærke Forsvarsværker ved Sønderborg. I 1470 pantsatte Kong Christian I, som nu var Ejer af Slottet, Søn-

¹⁾ Fra de senere Aar kan Meddelelser om Slottets Historie findes i Værket: Danske Slotte og Herregaarde, 4. B. 1945 (Jørgen Paulsen) samt i Otto Norn: Christian III's Borge. 1949.

derborg til sin Dronning Dorothea for 14.000 Rhinske Gylden. I Kong Hans' og Christian II's Tid er der antagelig foregaaet store Byggearbejder, og Slottet blev i 1522—23 Opbevaringssted for Fællesarkivet, der tidligere havde befundet sig paa Segeberg Slot. Under Frederik I kan der ogsaa have været omfattende Byggearbejder i Gang. Naar man i 1532 udvalgte

Rekonstruktionstegning af Sønderborg Slot, som det maa have set ud, da Christian II var Fange der.

Slottet til at være Stedet for Kong Christian II's tvungne Ophold i Norden, maa det have haft stærke Forsvarsanlæg. Efter at Christian II i 1549 var flyttet til Kalundborg Slot, paabegyndte Christian III en større Ombygning af Slottet.

Bygningerne var „bygfældige“ i 1550, og der er bevaret en Ordre fra Christian III til Lensmanden om at samle Bygningsmaterialer til det store Arbejde. Dronningen, der fik Sønderborg til Enkesæde, har efter en Indskrift i Kirken indrettet denne i 1568—70. Efter Dronning Dorotheas Død i 1571 tog Hertug Hans den Yngre Slottet i Besiddelse, og det tabte herefter sin Betydning som Forsvarsværk, men som Bolig for Hertugen og hans Efterkommere fungerede Slottet til 1667, da det atter kom under Kronen. Under Krigene med Svenskerne be-

satte disse Slottet, indtil de i 1658 blev fordrevet af de allierede danske, polske og brandenborgske Tropper. Kong Frederik III forordnede efter Freden i 1660, at nogle Dele af Forsvarsværkerne, de to Bastioner mod Land og en mod Søen, skulde sløjfes; han frygtede, at en Fjende i Krigstid kunde have Fordel af dem, naar ingen dansk Garnison forsvarede Slottet. De øvre Partier af disse Bastioner forfaldt eller blev nedrevet, for paa Tegningerne fra det 17. Aarhundredes Slutning er Bastionerne meget lave. I 1764 overlod den danske Konge Sønderborg Slot til Hertug Ernst Günther, men Slottet blev ikke beboet efter dette Aar. Under Krigene i 1813—14 og 1848—50 benyttedes det til Lazaret. Fra 1848 var Slottet atter inddraget under Kronen. Under Krigen i 1864 faldt der en Del Granater omkring de gamle Mure, og i Tagværket er der endnu Spor af Beskydningen. Efter 1864 benyttedes Slottet som prøjsisk Kaserne. I 1921 købte den danske Stat Sønderborg og de øvrige augustenburgske Besiddelser af Hertug Ernst Günther, og Sønderborg Amtsmuseum fik Lokaler i den største Del af de tre Fløje.

De Aar af Slottets ældre Historie, der har størst Interesse, er Christian II's Fængselstid fra 1532—49, der jo samlede Opmærksomhed i store Dele af Europa.²⁾ Om Kongens Behandling har Forskerne været noget uenige, de ældre Forfattere skildrer Opholdet i meget mørke Farver, men den nyere danske Forskning med A. D. Jørgensen giver et delvis lysere Billede af Begivenhederne,³⁾ selv om Forholdene gennem de ca. 17 Aar, Christian II opholdt sig paa Slottet, naturligvis kan have været højst forskellige. Naar der blev arbejdet med Planer for Kongens Befrielse, maatte Bestemmelserne om Kongens daglige Liv antagelig blive strengere end i rolige Tider. A. D.

²⁾ Hos Arild Huitfeldt tales om, at Døren blev tilmuret efter ham. Henrik Behrmanns Fremstilling fra 1812 er noget lysere. Han mente — antagelig med Rette — at først efter Kongens Flugtforsøg blev Opholdet i et Tidsrum af 5—6 Aar noget strengere.

³⁾ A. D. Jørgensen: Sønderjydske Aarbøger 1892. Danske Magasin 5. R. 1. A. D. Jørgensen: Historiske Afhandlinger III 1898. (Optryk af den første).

Jørgensens Beskrivelse af Kongens Ophold paa Sønderborg er saa tankevækkende, at den bør læses af alle, der ønsker at faa rigtige Oplysninger om Begivenhederne. Vore største Kunstnere har hentet Inspiration fra Christian II's Historie og Kongens Ophold i Sønderborg.

Om Slottets Udseende, medens Christian II opholdt sig her, havde man inden 1936 ikke mange Oplysninger. Den ældste Fremstilling af Slottet er fra Midten af det 17. Aarhundrede i Dankwerths Atlas. Her er Bygningerne dog gengivet i et meget lille Maal og ret skematisk — maaske efter ældre Fremstillinger, et Forhold, der senere skal omtales. To andre og bedre Tegninger af Slottet fra ca. 1670erne findes i Forbindelse med Resen's Atlas.⁴⁾ Her ses Slottet fra Øst. De to Tegninger er noget forskellige, maaske gaar de tilbage til et ældre nu forsvundet Forbillede. Det store Taarn findes endnu i dets oprindelige Hovedformer, ligesom et stort Antal af ydre Bygninger og Porte omkring Slottet, er grundigt klargjort paa de smaa Perspektivtegninger.

I Begyndelsen af det 18. Aarhundrede var man klar over, at der maatte gøres noget alvorligt for at standse det store Forfald, Slottet var i. Man begyndte ligesom nu ved større Istandsættelser med at lade Bygningerne opmaale. Planer og alle Facader blev tegnet, og man kunde da bedre overveje de Muligheder, de gamle Bygninger rummede for Forbedringer af praktisk og arkitektonisk Art; man ønskede saaledes, at Facaderne fik en regelmæssig Vinduesinddeling. Lykkeligvis er de gamle Facadetegninger, der er udført i ret stor Maalestoksforhold, velbevaret, og ligger nu i Rigsarkivet. Plantegningerne findes i Nationalmuseets Arkiv. Her er det dog ikke Originaltegningerne, men et Sæt Kopier. Paa de gamle Tegninger i Rigsarkivet findes alle fire Ydersider og fire Gaardfacader med Snit af Fløjene og Taarnene, og det er et i alle Maader meget

⁴⁾ Tegningerne opbevares i det kgl. Bibliotek. Thotts Samling. Fol. 692 og Uldalls Samling, Fol. 186. Gl. kgl. Samling, 712 B. Fol.

oplysende Arbejde. Enkelte Steder har man tegnet noget forkert eller mindre velovervejet. Disse Tegninger er et af de ældste Opmaalingsarbejder, man har, og ligesom de noget tilsvarende Tegninger af Københavns Slot inden Ombygningen af Frederik IV giver de os uvurderlige Oplysninger om Bygningernes Brug og ydre og indre Udseende, som ingen Synsprotokoller fra gammel Tid er i Stand til at fremskaffe. De smaa Unøjagtigheder, der kan konstateres ved Sønderborg-opmaalingerne og mulige Aarsager hertil skal senere berøres. Paa Planer og Facader af Sønderborg er desuden indføjet Oplysninger om Rummenes Brug og om deres Tilstand samt enkelte Samraad om fremtidige Istandsættelser⁵⁾. Oplysningerne om Forholdene ved Christian II's Fangetaarn er af største Betydning.

Foruden Opmaalingerne er der ogsaa en Tegning af Sydfløjen med Forslag til Nyindretning af Beboelsesværelser og af store nye Vinduer i Facaderne. Forslaget til Ombygningen blev i det store og hele gennemført. Resultatet kan man se i Thurahs Værk fra 1747 om de danske Slotte m. m. Thurah meddelte, at det er den kongelige Generalbygmester v. Platen, der efter hans Mening i Aarene 1718—20 har løst den vanskelige Opgave paa bedste Maade. Om Thurahs Tegninger af Sønderborg kan det siges, at det er et godt og omhyggeligt Arbejde, og Slottets mange Skævheder er rigtigt opfattet. Et Maleri i Nationalmuseet af Egeberg viser Slottet fra samme Tid, men jeg formoder, at Maleren ligesom Maleriet af Brøndlund Slot har udført det hjemme efter Thurahs Tegninger. I Beskrivelsen oplyser Thurah, at der har været et stort Taarn i Slottets nordøstre Hjørne. Undersøgelserne viste, at dette var rigtigt, idet der dog havde været to Taarne, der har afløst hin-

⁵⁾ Der er andre Ting, man kan slutte sig til efter de gamle Beskrivelser, og det er Bygningernes Aldersforskel. Ved de ældste Fløje omtales Tagværk og øvre Bjælkelag som helt ødelagt, medens man ved de senere opførte Fløje ikke hører om saa store Skader.

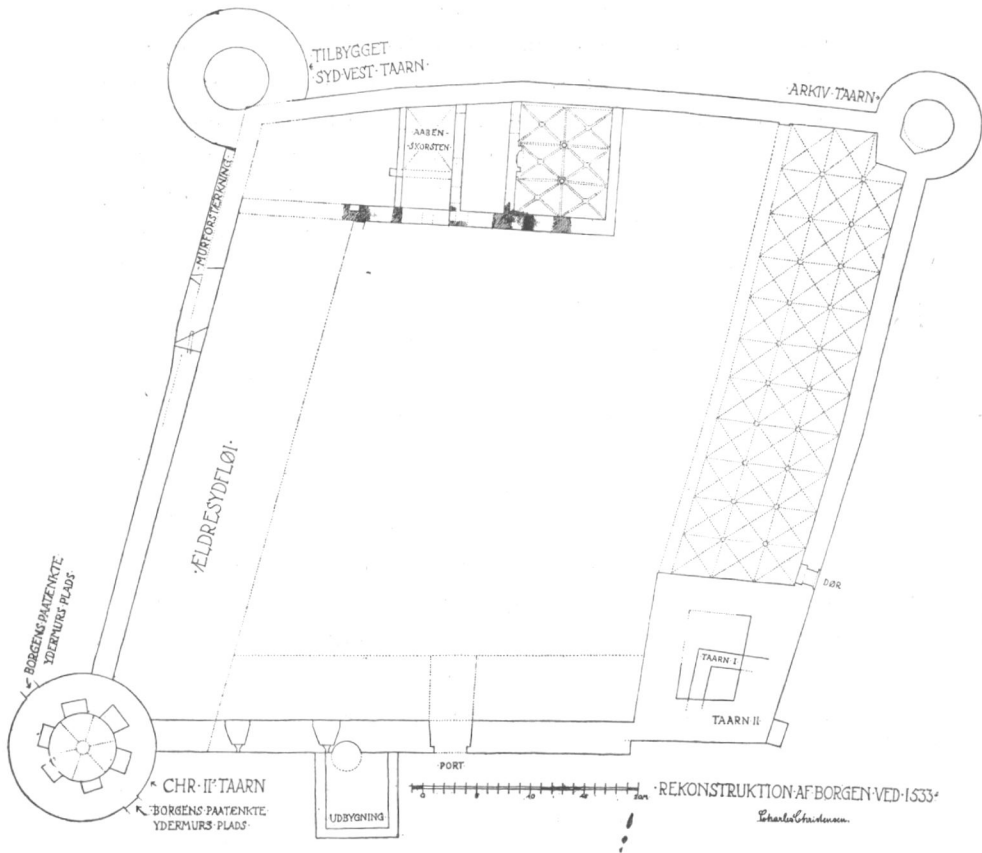
anden. Thurah har maaske tænkt sig Taarnet i Forbindelse med den lille Karnapudbygning paa Østsiden.

Fra Tiden omkring 1864 har man forskellige Billeder. Maleren Otto Bache, der laa i Garnison i Sønderborg, har saaledes Skitser fra Slottet⁶⁾. Her imellem bemærkes særlig en Tegning af den nu forsvundne gamle Egetræstrappe i det nordøstre Trappetaarn i Gaarden. I en Beskrivelse af Sønderborg og Augustenborg fra 1865 af C. A. Thomsen omtales svære Bygningsrester i Jorden, som paa en Maade viste sig at passe med de Fund, man gjorde i 1937—42. I sidste Udgave af Traps Danmark omtales Thurahs gamle Oplysninger, samt nogle spredte Undersøgelser, der er foretaget af Nationalmuseet efter Genforeningen. I 1930 fremdroges af Museumsinspektør Raben og den kgl. Bygningsinspektør Knud Lehn-Petersen, der har Slottet i sit Distrikt, den underste Del af Christian II's Taarn og en oprindelig Dør i Nordvæggen.

I Indenrigsministeriet begyndte man i 1936, efter at Kronborgs Istandsættelse var afsluttet, at tænke paa Forbedringer ved Sønderborg Slot, der unægtelig baade ud- og indvendigt lader meget tilbage at ønske. Arbejdet med disse Overvejelser blev ledet af den kgl. Bygningsinspektør Knud Lehn-Petersen, der i 1936 overlod mig at foretage en omfattende Opmaaling samt prøve ved Undersøgelser i og udenom Bygningerne at klarlægge Bygningens Historie. Disse Arbejder blev med forskellige Ophold tilendebragt i Aarene fra 1936 til 1942 ved Bevillinger af Indenrigsministeriet. Paa Grundlag af Opmaaling og Undersøgelser har Bygningsinspektøren senere udarbejdet forskellige Forslag til Udbedringer ved Slottet og dets Omgivelser. Disse Overvejelser er sendt til Ministeriet, og der vil antagelig blive iværksat en større, nødvendig Istandsættelse af Slottet i en Udstrækning, man for Tiden ikke kan udtale sig om.

⁶⁾ Tegningerne gengivet Side 47 og 81 i Daniel Bruuns »Fra Krigens Tid«, der udkom i 1913 paa Gads Forlag.

Slottet omtales i det 13. Aarhundrede, og maaske har det eksisteret tidligere. Det var derfor en nærliggende Tanke at efterlyse Bygningsdele fra disse fjerne Tider. Det skal straks siges, at større sammenhængende Partier er ikke fundet endnu,

og man kan ikke fastslaa Hovedformen af de første Slotsanlæg som det f. Eks. er Tilfældet ved Københavns Slot, men det kan oplyses, at i det nordøstre Hjørne — ind mod Toldkammeret — traf man inde i Bygningen, langt nede i Grunden, Rester fra et meget gammelt antagelig firkantet Taarn paa 6—7 m med 1,20 m Murtykkelse. Denne bestod af et ydre og

et indre Lag røde Munkesten med et Fyldlag imellem af mindre Marksten og Brokker i Kalk.⁷⁾ Ved Foden af Taarnet, der havde nogle fremspringende Skifter, laa Trækulslag, der antagelig er Rester fra en Brand. Efter at dette Taarn ret grundigt var nedrevet, maaske endnu i den ældre Middelalder, opførte man paa det samme Hjørne et meget stort firkantet Taarn, og det lille Taarns underste Dele blev Fundament for det store Taarns Nord- og Østmur. Dette Taarn Nr. II blev ikke mindre end 12×15 m og fik en Murtykkelse af 3,5—4 m. Det var ogsaa bygget af røde Munkesten, men i fuld Murtykkelse; da det udfyldte et betydeligt større Areal end Taarn I, fik det senere Taarn to Funderingsmaader, dels paa den ældre faste Taarnrest, og dels paa den løse Grund uden for det lille Taarn. Følgerne heraf blev, at det store Taarns Mure revnede og fik meget store Skader i Tidens Løb. Alt dette kan man for Tiden ikke se noget til. Det blev fastslaaet ved Opgravninger under Gulvet i de nordøstre Rum i Stuen. Her saa man langt nede i Jorden de tynde Mure fra det lille mindre Taarn, og de nogle Steder velbevarede 4 m tykke Mure fra det sidste store Taarn. I dette Murværk var der svære Revner, særligt i Østmuren over det Sted, hvor den rider hen over den gamle Taarnrest. En Gang i Fremtiden kan man maaske grave det hele ud, og afdække disse Rester, samt skaffe Adgang dertil, saa de Besøgende her kan se de ældste murfaste Dele af det gamle Sønderborg Slot. Udgravningen af Taarnresterne kan maaske ogsaa bringe Fund, der nøjere fastslaar Taarnenes Alder og Bygge- maade. Af det store Middelaldertaarn findes i nuværende Nord- mur endnu Dele, der gaar op til 2. Sals Vinduer. Her ser man, hvorledes Taarnmuren er bygget. Stenene er leverfarvede røde og henlagt paa den ældste middelalderlige Muremaa- de med to lange Mursten, der veksler med en kort Sten

⁷⁾ En Byggemaade af noget lignende Art som ved Valdemars- muren i Dannevirke, som Taarnet i Sønderborg antagelig er samtidig med.

i Skifterne.⁸⁾ Ved de senere Middelaldermure paa Slottet er benyttet en anden Byggemaade, hvor der veksles med lange og korte Sten i samme Skifte. Dette er en Udførelse, der giver en stærkere Mur mod ydre Paavirkninger f. Eks. Kanonkugler. Paa Kronborgs Ydermure er denne Maade at lægge Murstenene paa ogsaa anvendt. Ved Sønderborg er i de yngre Ydermure benyttet mange gule „Munkesten“ (saaledes betegnes Sten af Størrelse ca. 29×14×9 cm). Af Fund i Jordan kan fastslaaes, at der i Middelalderen ogsaa har været benyttet gule Tagsten paa Slottet. De ældste Taarne havde rene røde Murstensfacader, og maaske kan flere af de røde Sten i de senere gule Facader have været benyttet ved tidligere Bygninger af samme Alder som de første Taarne.

I Forbindelse med et af de to gamle Taarne kan tænkes, at den 6 m høje romanske Granitstøtte i Slotskapellet har staaet i eller ved Bygningerne fra ældste Tid og baaret en Loftshvælvning. Støtten maa være fremstillet i det 13. Aarhundrede af en Mand, der ligeledes har udført Støtterne til Koret i Roskilde Domkirkes øvre Omgang. Hertil kommer, at ved Opførelsen af Nordfløjen med det nuværende Slotskapel under Christian III og hans Dronning, maa man have nedrevet Størstedelen af det 12×15 m store Hjørnetaarn, og kun Rester af Nord- og Østmuren fra dette er indgaaet i den nye Nordfløj. Maaske er Støtten ved denne Lejlighed nedtaget fra det store Hjørnetaarn, hvor det ældste Kapel antagelig har ligget.⁹⁾ Et Stykke af det store Taarns underste Del fremgravede man inde i Slotsgaarden, og denne Rest viste sig at være Skyld i de store Sætninger i den nuværende Nordfløjs Sydмур, som man kan se

⁸⁾ Indvendig endda nogle Steder tre Løbere efter hinanden; dette tyder paa en ret tidlig Opførelsestid.

⁹⁾ Som Støtte for denne Antagelse kan oplyses, at i 1925 traf man ved Udgravningen for Fundamenterne til Toldkammeret, ikke saa langt fra det store Hjørnetaarn, en Del meget gamle Begravelser. Her var en Mand med et Kraniebrud, der blev hans Banesaar. Det kan være Folk fra den i 1410 belejrede Borg, der begravedes nær Kappellet.

ca. 5 m fra østre Trappebygning. Man har med andre Ord gentaget den samme Fejl i Christian III's Tid, som dengang det store Taarn blev opført. Ved Nordfløjen er der ikke mindre end ca. 10 cm Sætning i Sydfacaden mellem den Del, der staar paa det gamle Taarnfundament, og den Afdeling af Facaden, der er opmuret paa den løse Bund Vest for Taarnresten.

Fra tredie middelalderlige Byggetid ved Slottet maa regnes det nu nedrevne Sydøsttaarn, kaldet Christian II's Taarn, der i ældre Opgivelser er blevet betegnet som det blaa Taarn, maa-ske efter Tagdækningsmaterialet, der antagelig var Skifer eller Bly. Udvendig findes nu kun de fremgravede Rester af Kælderetagen. Inde i Bygningen kan derimod i 1. Sals Højde spores Dele af Taarnet med Rester fra Christian II's Fange-rum. Der er det mærkelige ved dette Taarn, at da man begyndte Opførelsen, havde man tænkt sig, at Slotsmurene og Syd og Øst skulde have en anden Plads end den nuværende og ligge noget længere ude. Eller Slottet skulde maaske have haft en helt anden Form end nu, f. Eks. en Rundborg? Det kan ses af flere Ting ved Taarnet. Der er i Nordøst og modsvarende i Sydvest afsat Fortandinger til at opfange de tilstødende Mure, som ikke kom. Paa Ydersiden mellem Fortandingerne er der indføjet tilhuggede Granitsten. Heraf er nu kun en Række synlige Sten, men der ligger under Jorden yderligere mindst tre Rækker Granitkvadre, der gaar ned under den nuværende Vandstandshøjde. Det kan formodes, at man i de fjerne Tider har haft eller regnet med en Grav eller et Sund, der gik helt ind til Taarnet. Paa Indersiden mellem Fortandingerne er almindeligt gult Murværk, som har været det overvejende ved Taarnene. Ogsaa Nicherne i Muren er af forskellig Dybde, hvad enten de ligger inden eller uden for den paatænkte Linie i Borgens Hovedform. De oprindelige Trappers Plads og Udformning beviser ogsaa den fremførte Antagelse, at Taarnet oprindeligt ikke skulde have haft saa stort et Fremspring. Der har været tre ret høje Etager i Taarnet med Hvælvinger, og en øvre Etage

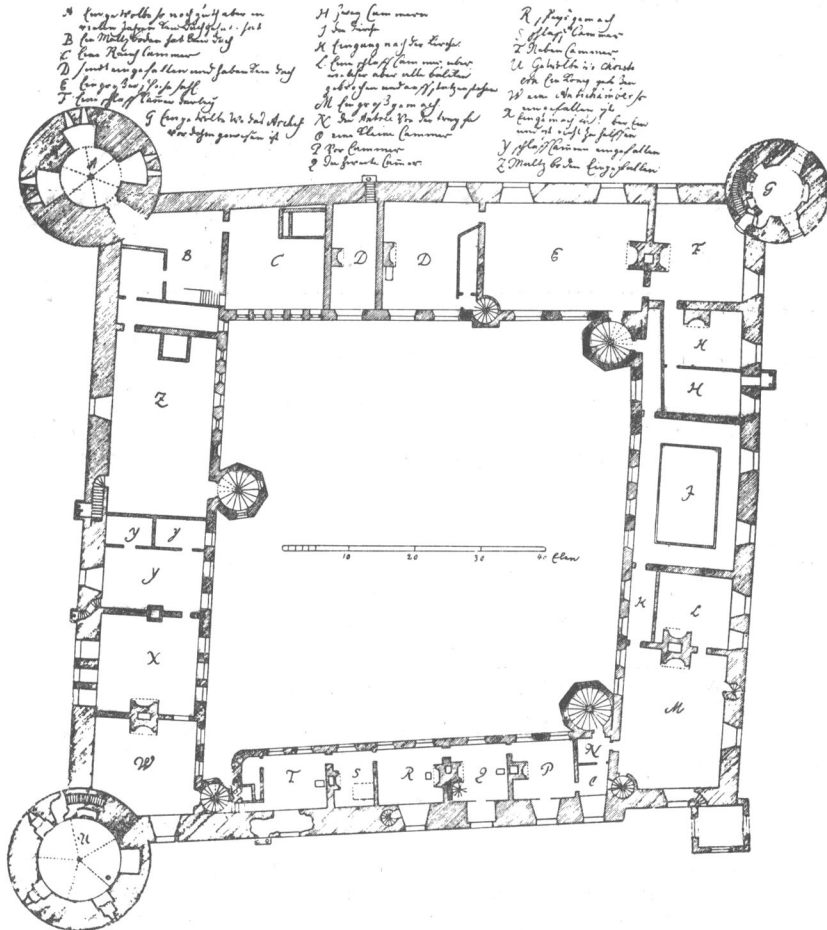
uden Hvælving. Underst laa Fangekælderen. Nogle Rester af Hvælvingen med Profilstenene mellem Kapperne blev paavist i 1937. Fangerne kom herved gennem et Hul øverst i Hvælvingen, der dannede Gulv til Rummet i Stuen. Heroppe var Christian II's Opholdsrum, og der stod antagelig et Træbord over dette Hul. Om der har været Fanger i Kælderen under Kongens Ophold oplyses ikke. I saa Fald blev de hejst op og ned med et Tov, for de gamle Opmaalinger, der har et Snit gennem Fangetaarnet, viser en stor Krog i Hvælvingen over Christian II's Rum. Omkring Bordet¹⁰⁾ viste Gulvet Spor af Kongens tunge Trin, og paa gamle Tegninger kan man se Gangbanen med Sliddet stærkt angivet. Gulvet var antagelig belagt med Teglstensfliser — maaske med Farve (der er under Udgravninger af Taarnet truffet en Del af denne Slags Sten), og disse Fliser slides meget hurtigt, saa ca. 17 Aars Ophold i Rummet kan selv med almindeligt Liv og Færden give store Huller i Gulvet. Og Farverne gaar i alle Tilfælde snart af. Taarnrummet selv var naturligvis Genstand for grundige Undersøgelser. Loftshvælvingens Rester traf man bag de senere opførte Hjørnemure, der havde afskaaret og bevaret $\frac{1}{4}$ af det cirkelrunde Opholdsrum.¹¹⁾ Dette var dog blevet en Del forstyrret ved Slottets Ombygning af v. Platen i Frederik IV's Tid, da Gulvhøjden blev forandret og Døre samt store Vinduer indsattes som Afløsere af de smaa Aabninger, der maaske oprindeligt var tænkt som Skydehuller og under Christian II's Ophold forsynet med tre Sæt Jernstænger, som ses paa de gamle Opmaalinger.

Ved en heldig Udhugning i Slottets Sydmur traf man i

¹⁰⁾ Hos A. D. Jørgensen, Side 240—241, omtales forskelligt Snedkerarbejde, og paa Side 232 fortælles, at Snedkeren lavede en særlig Indretning for at tætte Vinduerne mod Træk og Kulde og et Stil-lads ved Sengen.

¹¹⁾ Taarnets Ribbeprofiler er meget enkelte, og antagelig udført med Kniv i det vaade Ler, og er ikke fremstillet i Træmodeller, som man gjorde i den senere Middelalder.

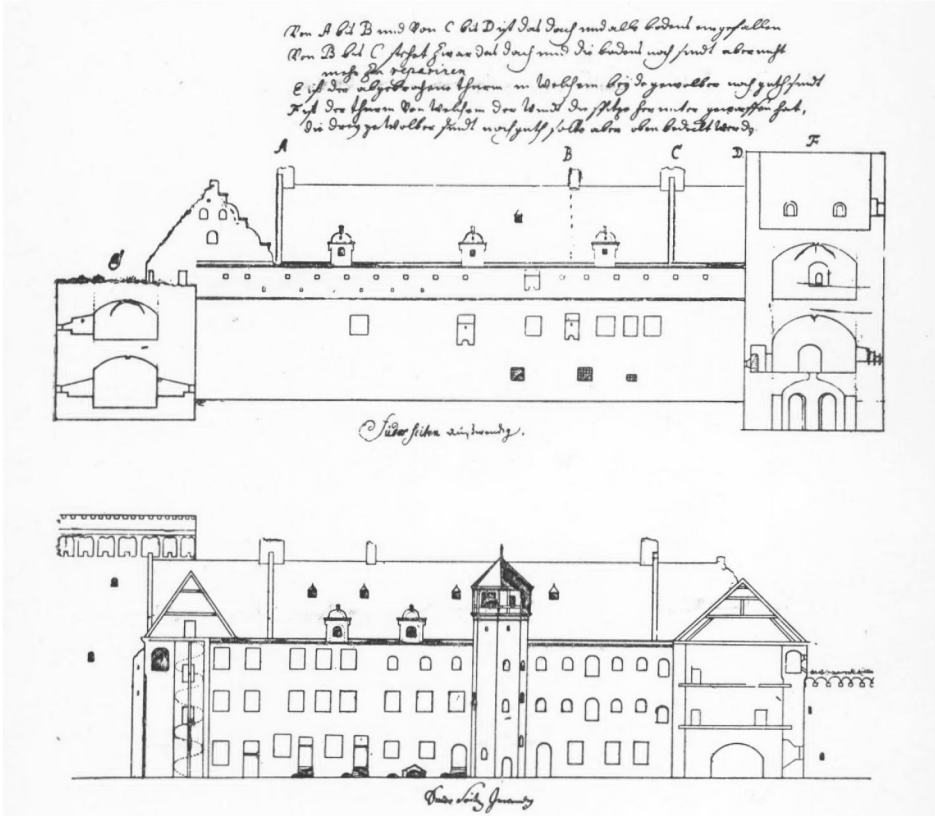
Taarnets Murtykkelse en Rest af den Forstue, som dels havde været Indgangsrum til det store Taarnværelse, og dels havde en Aabning til den murede Trappe, der i Muren førte op til

Opmaalingen fra ca. 1700 af 1. Sal. Vest opad. I Taarnet nederst til Venstre er et Plan af Christian II's Fængselsrum med Trappen op gennem Muren.

2. Sal. Forstuens hvælvede Loft laa meget højt oppe med ca. 4 m til Loftet. Til Gengæld er Trappen kun ca. 2 m i lodret Linie. De underste stærkt slidte Trin findes endnu. Ad disse

Trin maatte Christian II færdes, naar han gik til eller fra Taarnrummet. Han var henvist til at gaa over 2. Sal ad Skyttegangen til en eller anden Trappe, der førte ned. Antagelig har der, inden Christian II kom til Slottet, fra en anden Forstue i

Opmaalingerne fra ca. 1700. Øverst er Sydsiden af Sydfløjen med Snit til højre af Christian II's Taarn. Det var i det midterste af de overhvælvede Rum, Christian II opholdt sig. Underst er Sydfløjens Gaardside og Snit af Vestfløj og Østmur.

Taarnrummets Nordøstside ført en Trappe — ligeledes i Murtykkelsen — ned til Jorden. Men denne Trappe er sandsynligvis blevet tilmuret, da Christian II fik dette Rum anvist, eller maaske er Trappen tilmuret i en ældre Tid, da

den nuværende middelalderlige Østmur blev bygget op mod Taarnet. Der er i denne bygget den Gang igennem, der endnu er tilstede og har mundet ud i den nordøstre Forstue i Murtykkelsen. Men denne Gang blev antagelig tilmuret, da Christian II kom i 1532. Det oprindelige lille Rum i Murtykkelsen omtales som Kongens Soveplads. Hans Seng havde sin Plads i den gamle Forstue, der paa det Tidspunkt var omdannet til en Alkoveniche. Paa den runde Bagvæg i Taarnrummet tæt ved Alkoven har der været en Kamin. Af denne kan kun være nogle faa Skifter tilbage, da man senere paa dette Sted har brudt en Dør igennem, samtidig med, at store Dele af Taarnets tykke Indermur er brudt ned for at give bedre Plads i Sydfløjen.

Man er saa godt underrettet om Christian II's Taarnrum gennem Tegninger og Rester i Murene, at en Rekonstruktion af Taarnrummets Hovedform vil kunne gennemføres og give Sønderborg Slot en forøget nationalhistorisk Værdi, samt skaffe de nu bevarede Rester fra Christian II's Opholdsrum de allerbedste Betingelser til at komme til deres fulde Ret, og det vil da ses, at det ikke var noget lille Rum, som Christian II havde paa Slottet. Af Taarnets øvre Etager findes der antagelig ingen Rester. De ældre Opmaalinger viser, at Taarnet uden Tvivl oprindelig har sluttet i Højde med Tagryggen og haft en Tindekrans foroven. Da Taarnet maaske inden 1532 blev forhøjet med en 3—4 m, kan det ældre Taarns Tindekrans være indgaaet i den forhøjede Del.¹²⁾ Denne har været dekorativt udformet med et Blindingsgalleri. Det store Spir, der stod over Taarnet, var blæst ned ved det 18. Aarhundredes Begyndelse, og er derfor ikke angivet paa Opmaalingerne fra den Tid. Men Spiret er vist paa Tegningen i Resens Atlas. Dette store runde Taarns Anlæg var altsaa fra Slottets tredie Opførelsesperiode. Det lille nordvestre Taarn og de til-

¹²⁾ Som det er sket paa det store Taarn ved Hammershus.

stødende Ringmure har fulgt nogen Tid derefter som fjerde Byggeperiode, og Slottets ydre Konturer fik herved sin nuværende Form, selv om de lange Facademure allerede i Middelalderen kan være ommurede som ved Nordmurens østlige Del, og den over 3 m tykke Østmur med øvre Skyttegang er maa-ske blevet til i flere Afdelinger og har udviklet sig fra tyndere Mure for at kunne modstaa Kanonkuglers større Gennemslagskraft.

Kan der nu siges noget om de middelalderlige Bygninger inde i Gaarden, der stod op til de ydre Ringmure? Desværre findes der ingen af de nuværende 4 Fløje, der i Alder eller Byggemaade kan være samtidige med de ydre Facademure, men nogle Steder kan det godtgøres, at der har staaet Fløje, eller, som ved Nordfløjen, at man havde paatænkt at rejse en anselig Bygning, der skulde have ligget fra det store Hjørnetaarn i Nordøst til Slottets vestre Ringmur. Der blev ved Undersøgelserne i 1937 paavist det, man kalder Tryklejer, til en meget stor treskibet Sal med 11 Fag i Længden og to Rækker Midtersøjler, altsaa tre Fag i Bredden, og som har — eller skulde have — strakt sig langs hele Nordfløjens Længde med ialt 33 Hvælvinger. Fløjen var tænkt ca. 2 m bredere end den nuværende Nordfløj. De omtalte Tryklejer til Hvælvingerne er afsat som Riller i Indersiden af de middelalderlige Nord- og Vestmure. I det østligste af Hvælvingsfagene har man indbygget en over 3 m høj Dør, hvis øverste Halvdel nu er synlig udvendig paa Nordsiden. Resten ligger under Jorden, saa meget er Jordoverfladen hævet efter den senere Middelalder. Da det store Taarn blev bygget, laa Terrænet endda ca. 2 m under det nuværende. Forskellen mellem nuværende normal Vandstandshøjde og den formodede Højde ved det ældste lille Taarn er kun ca. $\frac{1}{2}$ m, og det kan antages, at Vandet i Allsund den Gang laa noget lavere end nu, eller med andre Ord Slottet og dets Areal maa være sunket i Tidens Løb, derfor har man

stadig fyldt op omkring det, ogsaa andre Forhold tyder herpaa. Af den 3 m høje Dør fremdrog og istandsatte man Indersiden i 1937. Det viste sig, at ved denne er alle Middelalderens tre Bueformer repræsenteret. Yderst en Spidsbue, inden i denne en halv Cirkelbue, og som Anslag for Døren en Fladbue. Disse Forhold tyder paa, at Døren er fra den senere Middelalder. Den ret store Dør er i denne Ydermur noget af en Mærkværdighed, da det jo er i en Forsvarsmur den sidder. I den ydre Blinding har man afsat et Kors. Kan Døren have ført ind til kirkelige Rum i denne Del af Borgen? Rummet med de 33 Hvælvinger kan antagelig ikke udelukkende være paatænkt til kirkeligt Brug. Maaske var Døren Indgang til det lille Borgkapel, der kan have ligget i det store Taarn. Der er ikke truffet Fundamentrester fra Sydturen til den ældre Nordfløj eller til de Piller, der skulde have baaret de mange Hvælvinger i den overvældende Sal, hvis Loftshøjde var blevet ca. 6 m. Dette Maal svarer til den samlede Højde af den nuværende Kælder og Stueetage i Nordfløjens vestre Del. Det har ikke været muligt at spore Fundamenter til Skillerum ved den ca. 43 m lange Sal. Det runde Taarn i Nordvest er opført samtidig med Murene til den lange Sal; ogsaa Slottets Vestmur tilhører samme Opførelsestid.

Det nordvestre Taarn, som burde kaldes Arkivtaarnet, har endnu to velbevarede Etager med mange Enkeltheder fra Opførelsestiden i Middelalderens senere Aar. Der er en meget høj Underetage, der har været benyttet som Fængsel; den underste Del blev udgravet i 1942. Rummets sande Uhygge fik man at se efter Udgravningerne. Her blev truffet det oprindelige Murstensgulv, og et Stykke oppe paa Muren sad fire indemurede Jernringe, som Fangerne maaske har været lænket til. Rummet kan nu beskues fra Museet. Aabningen i Stueetagen til Fangerummet er ikke oprindelig, men udført inden ca. 1700, og brudt igennem Muren. Den svære Trædør ser ret gammel ud.

Fængselsrummets senere Trægulv kom til at ligge i Stuehøjde.¹³⁾ Dette Trægulv fjernedes i 1942, da der blev gravet ud herunder og Fylden kørt bort. Loftet i Fangerummet er en halv kugleformet Hvælving med en Aabning foroven, hvorigennem Fangerne blev firet ned med et Tov, fastgjort i en i Hvælvingen ovenover anbragt Krog, der endnu findes. Om Fangevogteren ogsaa blev hejst ned for at lænke Fangerne til Ringene, skal jeg ikke udtale mig om. Det lille Vindue mod Nordøst er ligesom Aabningen i Stuehøjde senere gennemhugget. I det øvre Rum, i 1. Sals Højde, der paa de gamle Tegninger kaldes det tidligere Arkivrum, udhuggede man i 1937 nogle Nicher, hvor Arkivskabene for det hertugelige Familiearkiv, som Christian II lod overflytte fra Segeberg Slot, maa have været anbragt. Adgangsforholdene til Rummet er noget uklare. Efter Udhugningerne i 1937 saa det ud som om der ikke fra Begyndelsen havde været Indgang til Taarnrummet fra 1ste Sal i Slottet, men kun Adgang gennem en Trappe i Muren fra 2den Sals Taarnrum, der nu er fjernet. Af oprindelige Skydehuller var der endnu to i Taarnrummet med Huller i Lysningsvæggene til Styrebjælken for de gamle Kanoner. I Nicherne var der paa Chr. II's Tid Hylder og Trædøre foran, som man endnu bruger i Orienten ved Skabe i tykke Mure.

Om de andre ældre Fløje i Slotsanlægget kan oplyses forskellige Ting. Hovedsiden mod Øst maa foruden den øvre Skyttegang have haft en Fløj mod Gaarden, — antagelig af Træ — for at man herfra kunde betjene de store Kanoner, hvis Skydenicher blev paavist i Ydermuren i 1937. Disse Nicher var beregnet til Kanoner af stor Længde — over 2 m. Der fremdroges i 1937 to store Kanonhuller, og navnlig det sydligste er velbevaret. I den 3 m tykke Mur har Lysningsmurene store Huller

¹³⁾ Her havde en smart Mand efter Genforeningen taget sig for at fremvise Christian II's Fangerum paa dette Sted — for velkomne Drikkepenge.

til den svære Tværbjælke, som de Tidens Kanoner blev bundet til for at opfange Tilbageslaget efter Skydningen. De første Kanoner fra Middelalderen kan beskrives som lange Jernrør, der var nedfældet i en svær Egetræsbjælke, og denne gled paa det før omtalte Tømmerstykke, der laa i en lille Afstand fra Bagkanten af Muren.¹⁴⁾ Over Skydenichen, der var ikke mindre end 2,3 m bred ved Indersiden af Muren, har der været en flad Bue, som kun er delvis ødelagt, og let kan restaureres. Til den Tid vilde det være meget lærerigt at have en af de gamle Kanoner liggende paa rette Plads, frem for at de henstaar i et Museum, uden at man her faar Indtryk af Brugen.¹⁵⁾ Øverst paa Østmuren har der allerede i Middelalderen været en Skyttegang med to Rækker Skydehuller. De lavest siddende havde 2,5 m Afstand og var nedadrettede. Om deres Brug er man noget uenig. De indbyggedes ofte ved Slotte og Herregaarde paa Christian III's Tid, men her ved Sønderborgs Østmur sidder de i middelalderlig Murværk som ved Voergaards ældste Bygning, ligeledes fra Middelalderen, og paa Vedbygaarden er de anvendt ved samme Tid.¹⁶⁾ Der er desuden en Række øvre Skydehuller — vel til Hagebøssen; Aabningerne er forsat for de lavest siddende „Skoldehuller“, som man en Tid kaldte dem. Bag den middelalderlige Ydermur ved Østfløjens Skyttegang har man antagelig paa Christian III's Tid bygget en Bagmur og slaaet en Hvælving over Skyttegangen, hvoraf en ringe Del er bevaret. Sandsynligvis har Slotsporten i Østmuren altid siddet ved nuværende Sted — maaske noget lavere end den nuværende Bueaabning, der er fra Christian III's Tid. Indvendig ved Porten er der mindre Aabninger til Bjælker, som

¹⁴⁾ Kanonerne var ca. 23 cm i Munden efter en Stenkugle man traf paa Gulvet i Nichen.

¹⁵⁾ Kanonerne var kendt i Danmark paa Dronning Margrethes Tid.

¹⁶⁾ Sønderborgs Bygningshistorie taler dog for, at man her i den sydlige Del af Landet har anvendt de nedadrettede Skydehuller tidligere end i Nørrejylland.

man kunde spærre Porten med.¹⁷⁾ Saafermt disse Huller til Spærrebjælker var samtidige med Muren, havde man afsat lange Kanaler i Murværket til Spærrebjælkerne, som ved den høje Dør med det udvendige Kors i Nordmuren, men det er ikke sket.

Langs Indersiden af Sydmuren maa der have staaet en Middalderfløj — maaske kun af Bindingsværk — der omkring 1550 omtales som forfalden. Denne ældre Sydfløj kan konstateres af forskellige Forhold ved Sydmuren, hvis vestlige Del har faaet en ydre rød Forstærkningsmur af ca. 1 m Tykkelse.¹⁸⁾ Selv om Skalmuren er ret tynd, er den sandsynligvis opført samtidig med det store runde Taarn i sydvestre Hjørne og omkring Aar 1500. Det skal dog bemærkes, at Stenene er henlagt i det moderne Krydsskifte, som almindeligvis her i Landet først sættes til efter ca. 1550, men forskellige Ting tyder paa, at Krydsskiftet anvendes ret tidligt i Sønderjylland, selv om denne Landsdels Bygningshistorie og Byggeteknik endnu ikke er helt klarlagt.¹⁹⁾ Den ydre sydvestre Murforstærkning er opsat paa et Tidspunkt, da den oprindelige Sydfløj endnu stod i Slotsgaarden. Med denne Fløjs Forandring til den nuværende Sydfløj kan det antages, at Christian III's store Ombygning blev indledet. I Trappehusene benyttes nye Bueformer, der ikke træffes i den ældre sydlige Del af Vestfløjen. De Aabninger, man ser udvendigt ved Sydfløjens vestre Del, er granitsat

¹⁷⁾ Ved Udhugning af disse Huller viste det sig, at de var tilmuredede i Sommeren 1914, da der her var indmuret to Træklodser med paategnede Indskrifter. Paa den ene stod: Zimmerm. Friedrich Böttcher. Tømrer Chr. H. Schmidt. Arb. Nicolai Kjær. Paa det andet Træestykke stod: Til Erindring fra Murer og Tømrer i Aaret 1914 d. 3. Juni, da blev dette Hul tilmuret af Chr. Rasmussen fra Sundsmark og Peder Frost fra Kjær, to brave danske Mænd. I December 1937 fik jeg Forbindelse med Peder Frost. Han erindrede dog ikke den indmurede Træklods.

¹⁸⁾ Efter Udhugninger ved Vinduesaabninger i den middelalderlige Bagmur viste det sig, at Skalmuren var opsat foran, fordi Middaldermuren var flækket paa langs, og det ydre Stykke truede med at falde ned.

¹⁹⁾ Kirken i Kotzenbüll i Ejderstedt, der skal være fra 1490, er ifølge M. Mackeprang opført i Krydsskifte. Aarbøger f. n. O. 1914, s. 134.

og har passet til andre Etagehøjder end de nuværende. En i 1937 foretagen Undersøgelse bag nogle af de granitsatte øvre Huller viste, at disse har været anbragt foran Aabninger i den indre Middelaldermur, der her i de øvre Etager har store gule Sten som Murkærne. I øverste Etage var Ringmuren i Middelalderen ca. 90 cm tyk, og heri fandtes den nederste Del af en Aabning, sandsynligvis et Skydehul. Det ligger nu i den svære Murtykkelse under Gulvet paa 2den Sal i et af Museets Magasinrum, og løse Brædder ligger over det. Man kan ogsaa fastslaa, at der er foretaget en Ombygning af det oprindelige Skydehul, inden Skalmuren kom foran. Med Christian III's Ombygning — med Skyttegangen er her altsaa mindst fire Byggeperioder paa dette Sted.

Det meget store nu forsvundne sydvestre Taarn er som før omtalt opført samtidig med den ydre Forstærkningsmur ved Sydfløjen. Dette Taarn hørte altsaa ikke med til det middelalderlige Anlæg med det firkantede Taarn i Nordøst og det store runde Taarn i Sydøst (Christian II's Taarn), samt det lille Arkivtaarn i Nordvest, hvoraf der endnu staar Rester. Der blev i 1937 ogsaa gravet ved det helt forsvundne sydvestre Taarn. Det viste sig at have været ca. 13 m i Diameter og haft en Murtykkelse af ca. $3\frac{1}{2}$ m; der er under Taarnet et stærkt fremspringende Fundament af store Kampesten. Noget under den nuværende Jordoverflade sad endnu enkelte tilhuggede Granitsten som Sokkelsten. Ved Sydfløjens Forstærkningsmur sidder ogsaa mange Granitsten, nogle med samme Bræmmehugning, som træffes ved Sten under Christian II's Taarn. Man vil efter disse Lighedspunkter være tilbøjelig til at sætte omtalte Bygninger ret nær ved hinanden i Aldersklasse, men det kan ikke passe. Der er derimod en Mulighed for, at Stenene med Bræmmehugning kan være taget fra ældre Fløje eller Huse ved Slottet, der var samtidige med Christian II's Taarn, og benyttet igen i Sydfløjens Forstærkningsmur. Ved Udgravning af det store sydvestre Taarn

traf man uden for Muren en Del Menneskeknogler og flere Kranier — enkelte meget svære. De er nu i Museet. Der var dog antagelig ikke regelmæssige Begravelser ved Taarnet som under Toldkammerbygningen. Maaske er de ført hertil med det paaførte Lerlag, der laa uden om Taarnet, og kan stamme fra Kirkegaarden Øst for Slottet. De sidste Rester over Jorden af dette Taarn samt Christian II's Taarn blev nedrevet efter 1754.

Ved Vestmuren har man endnu ikke paavist eller fundet afgørende Grunde til at antage, at der har været en ældre Fløj end Vestfløjens sydlige Del. Maaske dog nogle dybtliggende Gulvlag ved nuværende Søjlesal lader formode noget saadant. Det maa dog straks oplyses, at Vestfløjens sydlige Del er det ældste paaviselige Parti af alle nuværende Slotsfløje. Den staar opført ind imod den middelalderlige Ydermur, som altsaa maa være ældre end Bygningen. Ved Vestfløjens ældste Del gælder det samme som for Sydfacadens ydre Paamuring i Vest med alle de store Granitkvadersten, at alle Former er middelalderlige, kun Skiftegangen er mere moderne. Det maa antages, at den ældste sydlige Del af Vestfløjen er bygget, inden Christian II kom til Slottet. Bygningen er opført af røde Munkesten, der har baade været Fugning ind- og udvendig, et Forhold, der ikke er truffet ved nogen yngre Bygning; det er en middelalderlig Byggemaade. Ved alle de senere Fløje har der altid været indvendig Puds, noget, man ikke brugte ved det middelalderlige Sønderborg Slot. Den sydlige Del af Vestfløjen saa i den ældste Tid meget forskellig ud fra den nuværende Bygning. Rester fra de gamle Tider maa man, bortset fra Pillesalen i Stuen, lede godt efter. Husets noget mærkelige Konstruktion var, saaledes som paavist i 1937, allerede delvis forvansket omkring Aar 1700. Paa dette Tidspunkt laa Slottets store Køkken her i Bygningen med en stor aaben Skorsten op gennem Huset; Skorstenen er nedtaget efter 1865, og der er nu kun Spor af den i Loftsetagen. Udhugningen i 1937 viste som en stor Overraskelse, at der i Gaardfacadens Stueetage har været store Aab-

ninger med uhyre Fladbuer — maaske til Aflastning af en vandret Bjælke over Aabningerne. Mange Steder i de ret tykke Mure paaviste man Smaanicher, der sluttede med Fladbuer.²⁰⁾ Til den smukke overhævede Sal i Stuen traf vi et oprindeligt Indgangsrum, delvis i Murtykkelsen, men som senere var nedlagt. En Rekonstruktion af det lille Indgangsrum er mulig. Kaminen paa Sydvæggen, hvis faa Rester fremkom i 1920, er rekonstrueret. Ved samme Lejlighed gravede man sig ned til det nuværende Murstensgulv, fremdrog og benyttede det igen; i Hovedsagen er det ret gammelt, selv om der ligger et endnu ældre ca. 35 cm nede, der kan være samtidig med de to Piller til de 6 Hvælvinger, der danner Loft. Men det tredie Gulvlag, der ligger ca. 1 m nede, er antagelig fra Bygninger eller Gaardhøjder, der er ældre end Søjlerummets. Der er endnu Muld med Ben og Teglstensstykker ca. 1,80 m under det nuværende Gulv. Nøjere Udgravninger under Vestfløjens Gulve kan maaske bringe oprindelige Forhold for Dagens Lys og Bevis for, at der har ligget en ældre Vestfløj der. Af de mange helt smaa Vinduer ind mod Gaarden i de øvre Etager, som de gamle Opmaalinger viser ved Fløjens sydlige Del, er der endnu Spor tilbage, selv om de ydre Fals er forstyrret ved en delvis Ommuring af Facaden i Frederik IV's Tid.

Efter at Christian III i 1549 havde flyttet Christian II bort fra Sønderborg, paabegyndte han store Ombygninger²¹⁾, og man bibeholdt noget af Borg- og Forsvarskaracteren ved Arbejdet de første ca. 10 Aar, men efter Christian III's Død fik Slottet antagelig ingen større Forsvarsanlæg; et Enkesæde formaaede jo ikke at holde nogen større Garnison.

Man har formodet, at det maa være Hercules v. Oberberg, der var Christian III's ledende Bygmester ved Sønderborg, og han kan have fortsat Byggearbejdet hos Enkedronning Dorothea.

²⁰⁾ Ellipsebuer forekommer ikke i denne Fløj som ved de andre Fløje.

²¹⁾ Som oven angivet, begyndte man først med Sydfløjen og sluttede med Østfløjen.

Meget ved disse Fløje har Tidens Tand forandret, navnlig i det indre. Endnu er dog heldigvis Kirkerummet i ret god Stand, selv om der er kommet nyere Vinduer paa andre Steder end de oprindelige. Disse var afsluttede med Ellipsebuer, som passede saa smukt til Hvælvingfagene. De nuværende Aabninger er lige afsluttede, en Virkning, der ser meget uheldigt ud i Forhold til Hvælvingernes Buer. Man fremhuggede de oprindelige Vinduer i 1937 og saa de øvre Buer, hvis Frilæggelse er meget ønskelig for Kirkerummet og dets store kunsthistoriske Værdier. Ny Carlsbergfondet har bekostet en delvis Opmaaling af Kirkens arkitektoniske Værdier. Hvælvingernes Byggemaade er fremragende, og man skimter endnu den Guldbelægning, der har fulgt Kanterne ved de smaadelte Hvælvinger. Ved en lille Loftshvælving paa det gamle Vallø Slot var ligeledes Guldbelægning ved Sømmene af en Hvælving. Gravmælet skal være udført af en Billedhugger Robert Coppens, der paa det Tidspunkt var bosat i Lübeck. Se Thorlacius-Ussing i Holland og Danmark. 1945. De smukke Farver paa det gamle Inventar staar harmonisk til Rummets kalkede Vægge. Der er i de senere Aar atter indsat Orgelpiber i det gamle Orgel, der mistede dem i 1840erne. Som en Morsomhed, der ikke kan ses ved en almindelig Gennemgang, er den Samling tegnede eller udskaarde Figurer, Navne og Aarstal, der særligt er udført paa Væggene til den lille Trappe, der fører op til Pulpituret. Allerede i 1576 begyndte man at skære Aarstal ved Rækværket til underste Pulpitur. Et nøje Studium af de mange folkelige Udtryksmaader kan lønne sig og burde udgives. Af Kirkens mange smukke Genstande skal her kun omtales den vidunderlige Døbefont fra Antwerpen — udført af Cornelius Floris — og Hertug Hans' pragtfulde Gravportal, antagelig fra 1586, med Hertugen og hans Gemalinde samt alle deres Børn knælende paa Siderne af et Relief af Kristus' Opstandelse fra Graven.²²⁾ Denne Tavle er efter min Me-

²²⁾ og ²³⁾ Desværre er Figurerne noget beskadigede.

ning et meget bedre Kunstværk end de øvrige Arbejder i Portalen. Der ligger dog under Relieffet en mumificeret Skikkelse af Hertugen, som ogsaa er af en egen betagende Kraft.²³⁾

Om dette Motiv med de knælende Figurer over Portalen kan oplyses, at Frederik II i 1576—77 havde tænkt at opsætte en Portal ved Kirken til Kronborg, med knælende Figurer af sig selv og Dronningen ved Siderne af et Krucifix. Kongen havde gjort Akkord med sin Bygmester Hans Paaske om Portalen i sort og hvid Sten hugget paa anførte Maade;²⁴⁾ men Portalen blev ikke opsat. I Sønderborg er Midterfeltet en Fremstilling af Opstandelsen. Maaske Tanken med de knælende Figurer, der blev gentaget ved en Del af Samtidens Gravmæler, kan føres tilbage til Cornelius Floris fra Antwerpens Arbejder, og her sidst hans Tegning til et Gravmæle for Christian III og Frederik II, som bærer Aarstallet 1574. Her findes ogsaa knælende Kongepar.²⁵⁾ C. A. Thomsen omtaler i sin Beskrivelse af Slottet, at paa Alterbordet laa i 1865 endnu Levninger af det Alterklæde, som Dronning Dorothea selv havde syet og broderet til Kirken. Alterforsiderne, der antagelig har været et Træpanel, er nu borte. Heldigvis er Altertavlen i god Behold. En omfattende Gennemgang af alle Kirkens og Slottets kulturhistoriske Værdier kan naturligvis ikke medtages i denne korte Redegørelse. Af det øvrige Kirkeinventar savner man Stolestaderne, og vel mest den store Anetavle, der viste Christian III's og Dronningens Forfædre. Tavlen er nu paa Frederiksborg Slot, og den er indkøbt fra Nationalhistorisk Museum i Tyskland. Krogene til Tavlen sidder endnu i Nordmuren.

Som tidligere berørt maa det antages, at efter Sydfløjen fra 1550erne, har man rejst Nordfløjen samt det nordre Stykke af Vestfløjen, og ret snart derefter Øst- eller Portfløjen med de to Trappetaarne i Hjørnerne. Vinduesstedernes Udformning er

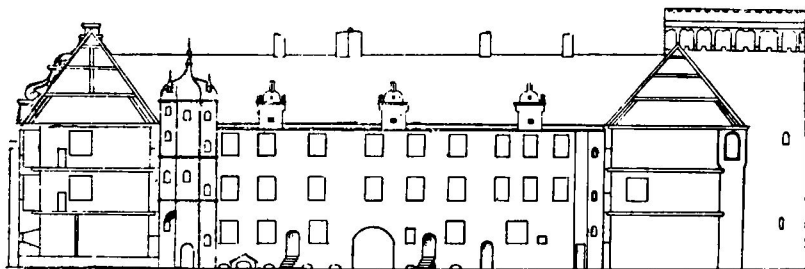
²⁴⁾ S. R. F. R. Friis' Samlinger af Dansk Bygnings- og Kunsthistorie, Side 290.

²⁵⁾ Tegningen findes nu i Kobberstiksamlingen og er gengivet af Thorlacius-Ussing i Holland og Danmark. 1945.

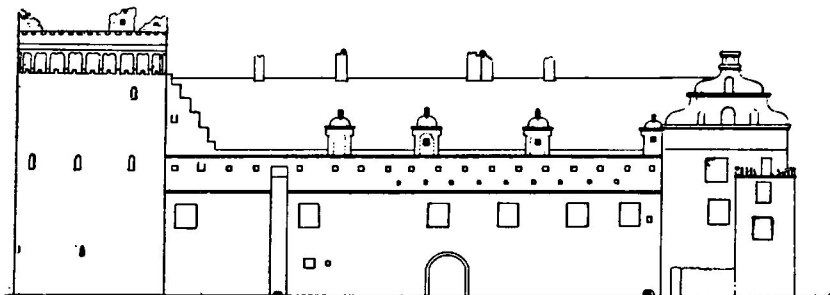
noget forskellig. I Vest- og Nordfløjen har der udvendig og indvendig været murede Buer over Vinduerne. Disse er dog ikke gaaet op i Buen — maaske dog Kirkevinduerne undtaget — men har holdt sig under vandrette Planker ved Buens Fodpunkt. Østfløjen ser dog ud til kun at have haft de vandrette Planker uden Buer.

Øverst paa Syd- og Vestfløjens Ydermur kom Christian III's Skyttegang. Over Østmuren havde der hen over den 3 m tykke Mur været Skyttegang fra Middelalderen. Vestmuren og den østre Del af Sydmuren var ikke mere end ca. 2 m tyk, da man opførte en Forsvarsgang oven paa. Man ønskede i de Tider, at Skyttegangene skulde have en ret stor Bredde, derfor kragede man Ydermurene med Skydehullerne frem foran den ydre Facadelinie. Den indre Mur i Gangen blev ligeledes kraget ud over Bagsiden af Muren, og Gangen fik herved en indvendig Bredde paa ca. 2 m. Der blev desuden opført en ret flad muret Hvælving mellem Gangens Mure. Dette var naturligvis en ustabil Konstruktion, og omkring Aar 1700, da store Dele af Tagene omtales som nedfaldet eller utætte, var flere af disse flade Hvælvinger ogsaa faldet ned. Man tog derfor ikke i Betænkning ved den store Ombygning at fjerne Skyttegangsmurene fra Vestfløjen og den største Del af Sydfløjen. Kun paa den vestlige Del af denne Fløj, der havde faaet en 3 m tyk Mur, takket være den ydre Forstærkning, havde man ikke kraget Ydermuren frem, og derfor blev Gangens Ydermure ikke nedtaget, men derimod den indre Mur. Ved Ydermuren var man derfor i 1937 i Stand til at finde nogle af de oprindelige Skydehuller, der havde en Del Lighed med tilsvarende Huller i Østmuren. Afstanden er dog noget større mellem Aabningerne i Sydmuren end mellem deres ældre Forgængere i Østmuren, som desuden var bedre udført. Man kan paa Slottet straks se de store Murpartier, der er muret om i Frederik IV's Tid. Der veksles i dem stærkt mellem gule og røde Mursten. Paa de ældre Opmaalinger ser man ved de 3 Facader Øst, Syd og Vest

en dobbelt Linie paa det Sted, Skyttegangsmuren er muret ud over Facaden. Det ser ud, som om der laa en Gesims paa dette Sted. Men disse Linier kan ikke have eksisteret paa Østfacaden

Archi. L. J. Jørgensen

Archi. L. J. Jørgensen

Opmaalingen fra ca. 1700. Øverst Østfløjen mod Gaarden og Snit af Nordfløj og Sydfløj. Nederst Østsiden af Østfløjen. De underste Smaa vinduer i Taarnet til venstre var Lysaabninger til Christian II's Rum.

eller ved vestre Del af Sydsiden²⁰⁾ Ved østre Del af denne Side og paa Vestsiden kan Gesimslinierne derimod have været til

²⁰⁾ Dette ses klart paa Stedet. Der har løbet »ætsende Vand« ud gennem de underste Skydehuller, der har forvitret Murstenene i nogen Afstand ned under Hullerne. Samme Forvittringer spores paa Muren paa de Steder, hvor der har været »Hemmeligheder« ifølge de gamle Tegninger.

Stede, da en Udkragning af Skyttegangen grundet paa den tynde Mur, her er sandsynlig. Af Skyttegangenes Overhvælvning staar endnu nogle Meter Loft oppe i Sydenden af Østfløjen. Gangens Gulv laa ca. 1 m hævet over 2den Etages Gulvplan, og forskellige Smaatrapper førte op til Skyttegangen. Nu er denne Højdeforskel fjernet.

Foran Østmuren viste det sig i 1937, at der havde været en 8×8 m fremspringende Fløj med en Trappe fra Jorden op til Skyttegangen. Dette „Udskud“ kendes ikke fra Tegninger eller Stik og er antagelig ret gammelt. Trapperummet til Vindeltrappen er delvis hugget ind i Slottets Østmur og senere tilmuret. Ved Bygningens Opførelse har man bygget hen foran et af de meget store oprindelige Skydehuller til de 2 m Kanoner i den middelalderlige Østmur. Maaske har den lille Bygning med Trappen haft en ret kort Levetid. Den havde antagelig nogen Forbindelse med Christian II's Ophold paa Slottet, idet A. D. Jørgensen oplyser, at efter Kongens Planer om Flugt blev opdaget, kom der 16 kgl. Drabanter i Garnisonen og til dem opførte man et Hus.²⁷⁾ Det kan formodes, at det er Resterne af denne Bygning, man udgravede i 1937. De ret svære Murstensfundamenter var i Krydsskifte. Maaske er dette „Udskud“ nedrevet inden Ombygningen af Østfløjen; ved denne Lejlighed kom der en ny lille Trappe fra Porten til Skyttegangen. Dette Trapperum kan endnu ses i Stueetagen.

Øverste Etage i Nordfløjen var noget for sig selv efter Ombygningen i ca. 1560 til Frederik IV's Tid, da hele Etagens gamle Karakter blev forandret. Her var ingen Skyttegang ved Nordfløjen, men denne Bygnings øverste Etage indeholdt en stor Sal, der havde to store Kaminer i Endevæggene. Ved den ene var langs Væggen desuden faste Bænke og en lille Forhøjning, hvor op til der førte nogle Trin, og som antagelig var Pladsen for Musikanterne. Disse Ting kan ses paa de gamle

²⁷⁾ Senere kaldes det Landknægtenes Hus.

Opmaalinger. Resten af Nordfløjen var i Øst optaget af et stort Gemak. Fra dette var Opgang til en Karnap i nordøstre Hjørne. Denne Tilbygning udgravede man ogsaa i 1937, og det viste sig, at den var meget daarligt opført med tynde Mure, der stod ret højt oppe i den løse Fyld, saa det var ikke underligt, at den i det 18. Aarhundrede omtales som Ruin.

Fra Christian III's Tid stammer ogsaa en Dekoration paa Gaardfacaderne og et enkelt lille Parti om Porten paa Østfacadens Yderside. Ornamenterne, der paa Murfladerne fremkommer ved Anvendelse af sorte Mursten og som Regel danner stigende Tre- eller Firkanter, er en Tradition fra Middelalderen, men kan endnu træffes i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede i Christian IV's Bygninger.²⁸⁾ Ved Ombygningen i Frederik IV's Tid fik Nordfløjen en helt ny Østgavl, der lukkede det tilbageliggende store gamle Taarns Østmur inde bag den nye Mur, som kom ud i Flugt med den lange Østmur ved Slottet.

Ved Ombygningen paa Frederik IV's Tid borthuggede man flere Steder de paa dette Tidspunkt unødvendig tykke Mure, særlig naar der var en Mulighed for, at de noget skæve Rum i Hjørnerne kunde blive mere regelmæssige. Fra denne Ombygning i det 18. Aarhundrede er endnu hist og her bevaret enkelte gamle Tofyldingsdøre med svære Indfatninger, der viser Højbarokkens Idealer af Træets rige Udformning. En enkelt Tagkvist over Vestfløjens Gaardside er ligeledes smukt formet og fra gammel Tid. Der er desuden bevaret en enkelt Vindueskarm fra Slottets Ombygning i det 18. Aarhundrede. Den sidder paa 2den Sal i Østfløjen mod Gaarden. Trækarmen er meget svær og anselig i Forhold til de magre Træarbejder fra Kasernetiden, der nu kaldes Vindueskarmer i Slottet.²⁹⁾

²⁸⁾ Se under »Christian IV's Bryghus«. Hist. Meddelelser om Kjøbenhavn. 3. R. II. Bind, Side 26 af Forfatteren.

²⁹⁾ Nogle mærkelige Bomhuller ved 2den Sals Vinduer i Østmuren kunde tyde paa, at Vinduerne en Tid har været noget lavere end nu, dersom disse Huller ikke stammer fra Haandværkernes Bomme under Arbejdet i det 18. Aarhundrede.

To Steder er der truffet svage Spor af malede Dekorationer fra det 16. Aarhundrede. Det er i Nordfløjens 1ste Sal og Østfløjens 2den Sal. I Søjlesalen i Vestfløjen er fremdraget to Bogstaver malet paa Østvæggen. I Skyttegangen over Østfløjen fremdroges en Indskrift paa Vestvæggen — desværre meget ødelagt.

I Gaarden tæt ved Sydfløjen prøvede vi at finde den gamle Springbrønd, hvis Plads var vist paa Opmaalingerne fra Frederik IV's Tid, men der fremkom kun nye øvre Brøndsten. Det er sandsynligvis den Brønd, som Thomsen omtaler i 1865, der fik Vand gennem ca. 1000 Alen lange Ledninger fra en Kilde ved Kirkebakken. Det har været en ottekantet Springbrønd, men efter de gamle Beskrivelser fra ca. 1700 kunde ingen huske, naar den sidst havde sprunget. Den kan jo godt have været forsynet med skønne Enkeltheder i Tidens Stil, selv om det ikke oplyses noget Sted. Der er desværre ikke truffet Sandstensrester med Figurer eller Ornamenter ved Udgravningerne som f. eks. de, der findes ved Sandbjerg nær Alssund. Kan disse Sandsten stamme fra Sønderborg Slot?

Der blev derimod truffet flere Enkeltheder ved Udgravningerne i 1937—42, der gav gode Oplysninger om betydningsfulde Ting saasom Hvælvingribber og afhuggede Profilsten fra Trappetaarnene i Gaarden. Disse Taarne har haft vandrette Gesimser, som er afhugget mellem 1864 og 1920. Gesimserne burde snarest genfremstilles sammen med de gamle Vinduer og øvre Tagformer ved Trappetaarnene, der vel i Begyndelsen af dette Aarhundrede fik spidse Skifertage med Undermur af smaa røde Mursten.³⁰⁾ I det nordøstre Trappetaarn var indtil samme Tid en svær, antagelig oprindelig, Egetræstrappe, der kendes fra en Skitse, som Maleren Otto Bache tegnede i 1864. Der er nu en

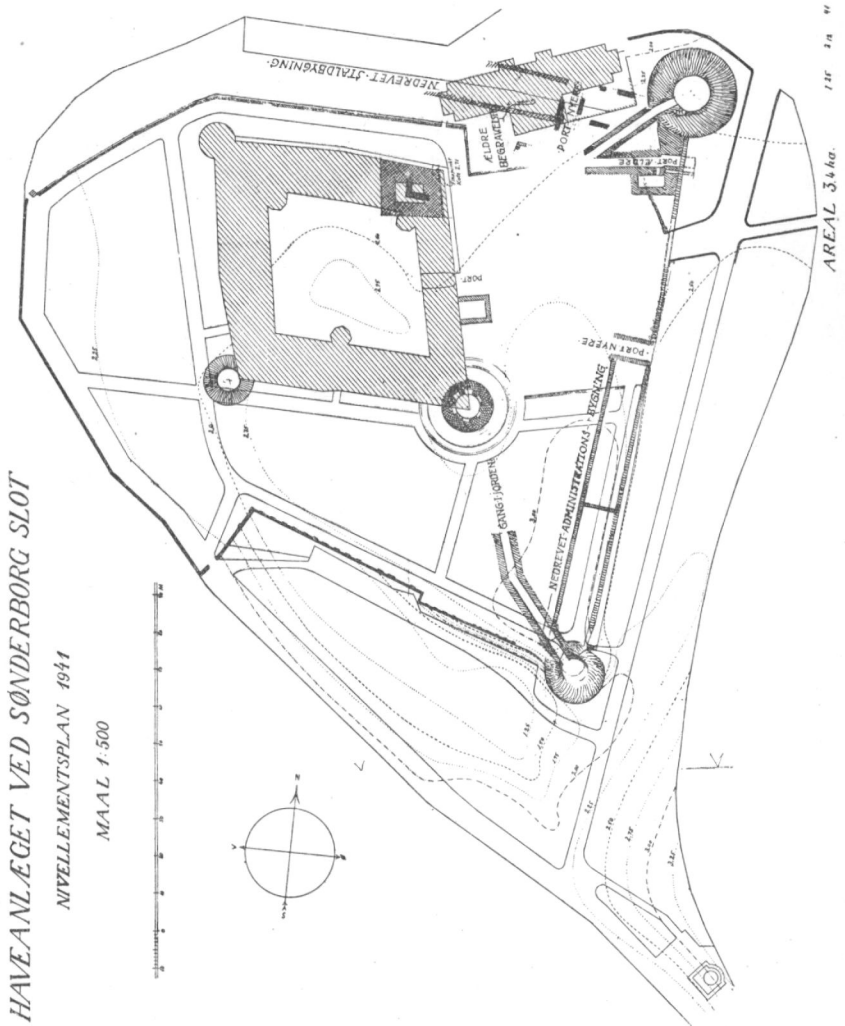
³⁰⁾ Gamle Tegninger viser, at her var Renaissancekupler med høje Kviste paa Taget.

Jerntrappe uden kunstnerisk Værdi.³¹⁾ I Østfløjen Syd for Porten fremdroges nogle meget store Bagerovne og andre Enkeltheder fra det gamle Bageri, der virker kulturhistorisk tankevækkende; for Tiden er de atter tilmurede. Der er mange Steder, der endnu burde undersøges, men dels er der nyere Værdier, der her vil blive ødelagt, og dels er Stederne benyttet til Beboelse eller lignende, som man naturligvis lader i Fred saa længe som muligt. Straks efter Genforeningen havde disse Steder været lettere tilgængelige for omfattende Undersøgelser.

Sønderborg Slot var oprindelig inden Kanonernes Brug et stærkt Forsvarsanlæg, maaske ogsaa i den første Tid herefter, da Skydevaabenes Værdi vel afgang af deres Anbringelsesmaade. Fra Søen ser det ikke ud, som om Slottet har været truet i større Udstrækning. Men efter at Kanonernes Rækkevidde var blevet længere, maa de ret højtliggende Arealer paa Landsiden Øst for Slottet have virket faretruende under en Belejring. Havde en Fjende her opstillet sine svære Skydevaaben ret højt i Forhold til Slottet, var dets Beliggenhed uheldig. Man har da ogsaa ret tidligt — maaske omkring Aar 1500 — lagt et svært Forværk et Stykke Øst for Slottets Hovedlinier, og rejst to runde Bastioner, hvorfra Slottets Skydevaaben kunde uskadeliggøre en Belejringshær, der havde sat sig fast paa de højtliggende Arealer Øst for Slottet. Om der oprindelig har ligget andre Bastioner mellem de to, der endnu er Rester af, kan ikke siges. Vort ældste Billede af Slottet, der kun viser de to Bastioner, er fra Slutningen af det 17. Aarhundrede, efter at hele Systemet ved det ydre Forsvarsanlæg var forandret og mere fredelige Tanker raadede for Slottets fremtidige Brug. Men en Mur og en Grav var godt at have mod alle, der søgte at komme ind uanmeldt. Disse Indramninger blev stadig be-

³¹⁾ Det gamle Egetræ siges at være solgt til Snedkere i Sønderborg og forvandlet til de Egetræsspisestuer, der var paa Mode ved 1890—1900.

varet helt op til 1864, og først efter at Slottet var blevet Kaserne, og Pladsen foran udlagt til Øvelsesplads, blev Graven tilkastet og Muren fjernet mod Øst for at skaffe saa store Arealer som vel muligt til Øvelsespladsen. Mod Syd blev noget af Mu-

ren staaende og findes endnu. Muren er i de senere Aar ført omkring paa Sydsiden. I 1865 skal Muren endnu have været 5 Alen høj.

Om det ydre Forsvarsanlægs Alder og Byggemaade havde man inden de store Undersøgelser i 1936—42 kun faa Oplysninger. De to runde Bastioner kender hvert Barn i Sønderborg, og ved den store Runddel ud mod Havnen i Nord har man i 1938 — med Glæde — set de Bygninger forsvinde, der i sin Tid borttog en stor Del af det gamle Forsvarsanlæg. Den noget mindre Bastion i Syd har efter Genforeningen hørt med til Haveanlægget. Mellem disse Bastioner har der gaaet en lang Mur, og op til denne laa i Syd i gamle Dage et stort Hus, der efter Beskrivelsen hos Resen kaldes Amtskontoret. Nord derfor var en Slotsport. Oppe i Nord ved Vestsiden af denne store nordre Bastion laa en anden Port, kaldet Søporten. Af den sidste er endnu ikke fundet sikre Spor. Derimod blev der af den anden Port, som stod til op mod 1864, fremdraget Rester.³²⁾ Disse laa ret højt oppe i Jordlagene, ligesom Fundamenterne fra den lange Bygning med Amtskontoret op til Ringmuren. At der har været andre Porte i det østre Forsvarsanlæg er der ingen Oplysninger om.³³⁾ Det var derfor en stor Overraskelse, da man i 1938 Sydvest for den store Bastion traf et lavere liggende meget svært Portanlæg, der paa et ret tidligt Tidspunkt, da Borgens Forsvarsværdi var forældet, maa være blevet opgivet. Hos Resen er der ingen Spor af den ældre Port. Muren mellem Bastionerne gaar her glat igennem. Denne Port har ligget noget tilbage fra den gennemløbende Forsvarsmur, og der har ligget et Rum med tykke Mure Syd for det oprindelige 25 m lange Portrum. Rummet med de svære Mure har antagelig været Portvagtens Opholdsstue, og herfra førte en kort Gang ind til Porten. I Gangen traf man en Dør, hvis un-

³²⁾ I Porten skal ifølge Thomsen have været en Indskriftstavle af Bly.

ning. der er vist paa Resens Tegning.

³³⁾ Nede i Syd-Vest laa der ude ved Søen en portlignende Byg-

derste Hængsler endnu findes. En Brand har antagelig ødelagt Trædøren. Paa Gulvene i Vagtrummet og Porten ligger meget svære Lag Trækul. I Porten endda saa svære, at da man rensede op laa der her to ret store Jernkanoner fra ca. 1650; ogsaa Jernbeslaget fra Lavetterne er bevaret (nu deponeret paa Slottet). Dette var dog ikke det mærkeligste ved Udgravningen her. Det, som gav den store Gevinst, var Resterne fra den foran Porten liggende Vippebro, konstrueret paa den Maade, at den, naar den var hejst op, dannede Port for Portaabningen. De Granitudliggersten, der havde baaret Broportens Beslag, laa endnu paa deres gamle Plads. Udliggerstenene er meget svære og har nedfældede Huller, der viser meget stærk Slid fra Jernbeslaget ved Broporten. Foruden Hullerne til Vippebeslaget findes Smaahuller til Bøjlekramper, der har ligget over Broens Akseleje og holdt dette paa rette Plads. At Broen maaske har slaet sig og har været tilbøjelig til at komme i Uorden under Op- og Nedfiringen, kan ses paa Siderne af Udliggerstenene. Her er Slidmærker fra Beslaget, naar det tog imod, fordi Broen gik mindre godt. Til Hjælp ved Løftningen af Broen fandtes en Kontravægtbjælke, der laa i Sydsiden. Til denne havde man en muret Kanal, der gik ret dybt ned i Undergrunden, og som stadig maa have været fyldt med Vand, da Grundvandet her ved Voldgraven stod højt. Ja, saa lavt ligger Porten, at ved Efteraarets Højvande maa Gulvet ofte have været oversvømmet. Det er maaske ogsaa en af Grundene til, at Porten blev nedlagt — antagelig noget før eller efter 1600, — og den har maaske kun været i Brug i ca. 100 Aar. Kanalen til Kontravægten løb antagelig stadig fuld af Flydesand. Ved Kanalen til Kontravægten var der ligeledes velbevarede Udliggersten for Kontravægtbjælkens Beslag. Og af Bjælken selv fremdrog vi — morsomt nok — et stort Stykke, der laa nede i Kanalen; det var faldet herved, da man fjernede Broen. I denne 36×46 cm svære Egetræsbjælke, der altid maa have været vaad og tung, var nedfældet en stor Granitsten, der alt-

saa sammen med Bjælken har været Kontravægt for Broen.³⁴) Eroporten har haft de ydre Anslag mod nogle nedrammede Fæle, som vi ogsaa traf Rester af i den tidligere Voldgrav — der nu er tilkastet — Øst for Porten. Ingen andre Steder i Danmark findes tilsvarende velbevarede Konstruktioner fra de Tidens Portanlæg. Alle Udgavningerne er atter tilkastede, men det maa haabes, at de fremdrages og restaureres.

Den store nordøstre Bastion er antagelig i Hovedsagen samtidig med det store lavtliggende Portanlæg. Bastionen blev ogsaa nøjere undersøgt i 1938. Det viste sig, at Taarnet har været meget stort, ca. 24 m i Diameter og har haft en Murtykkelse ved Foden af ca. 7 m; i den vestre Mur har der været en Vindeltrappe, hvor man fra Bastionens underste Rum kunde gaa op i de øvre Etager. Antallet af disse er aldeles ukendt. Fra Bunden af Bastionen har der desuden ført en lav overhvelvet Gang over mod Slottet. Gangens anden Ende fik vi ligeledes fremdraget inde i det beplantede Anlæg Syd for Toldkammeret. Her stødte Gangen sammen med den store gamle Portbygning, hvis Portrum har været ca. 25 m langt. Gangen til Bastionen har en Bredde af ca. 1,60 m og har antagelig været overhvelvet og har maaske baaret en Overbygning, eller været dækket af en Del opgravet Jord. Nu ligger Gulvet ca. 2 m nede, men her er vel paafyldt 1—1,5 m Jord i Tidens Løb.

Anlægget blev desværre udgravet i smaa Stykker, grundet paa Beplantning og andre Ting man ønskede uforstyrret, derfor er maaske endnu ikke alle de gamle Forhold fuldt opklarede, men det maa antages, at det var ved denne Port, at Christian II Sct. Laurentius Aften i 1532 fik sit første Vredesanfald paa Sønderborg, da han hørte Broen slaa op mod Muren og hans Følge maatte blive udenfor. Kongens Sammenstød her i Porten med Knud Gyldenstjerne er velkendt. Efter at Porten som Adgang til Slottet var nedlagt, har man

³⁴) Træstykket er nu deponeret paa Museet.

benyttet den eller Dele deraf som et Kasematrum eller Magasin; det var antagelig derfor de to Kanoner var anbragt herinde, og en Brand har fortæret Træværket i Lavetterne og skjult det hele i et Kullag, der var mærkværdigt tykt.

Forholdene ved den sydøstre Bastion er af en helt anden Art, og det var først i det sidste Undersøgelsesjaar, man blev klar over, at der her var Mulighed for meget usædvanlige Fund, og i saa store Dybder, at Grundvandet kom til at forstyrre Undersøgelserne. Ved Udgravningen af den tidligere omtalte lange Bygning, Amtsskriverstuen, der i Syd fulgte den østre Ringmur, fremkom under Bygningens Rester en meget svær Mur med en Tykkelse paa ca. 1,60—1,80 m, der pegede over mod Slottet. Muren traf man helt nede i Syd, og ca. 2,40 m fra den fremkom en anden Mur, saa vi havde her aabenbart en Port eller Gang, der stiledede over mod den ydre sydøstre Bastion. Paa de bevarede Dele af Bastionen, kunde det dog ikke ses eller formodes, at denne Gang havde stødt til. Det viste sig derimod senere, at den nuværende Rundbygning er opført delvis oven paa et ældre Forsvarsanlæg, hvis fulde Omfang endnu ikke er klarlagt. Og til dette ældre Taarn, Port eller Bastion har den meget dybtliggende brede Gang ført ind maaske paa en Tid, da Vandstanden i Sundet laa noget lavere end nu. Geologisk set tror jeg ikke, der kan være noget til Hinder for, at Landtangen med Slottet i Aarhundreders Løb kan være sunket. Men det var ikke alene de svære Kampstensvægge, der havde en indre Beklædning af Munkesten i bloklignende Krydsforbandt, der var bevaret i ca. 3,5 m Dybde fra Terrænet. Paa det Stykke af Gangen, der laa under Amtsskriverstuen, var et stort Stykke af Lofthvælvingen bevaret. Hvælvingen er fladbuet 1 Sten tyk, Gangen er ca. 2 m høj, og har været benyttet som Kælder under Amtsskriverstuen. Det er maaske derfor, den er bevaret, medens den øvrige Del af Gangen over mod Slottet blev nedrevet, ved den Tid Amtsskriverfløjen blev rejst langs Forsvarsmuren i Øst. Ved Gan-

gens Begyndelse 28 m fra Christian II's Taarn laa Gulvet 1.80 m nede og altsaa ikke saa dybt som henne ved Bastionen. Indgangen over mod Slottet markeres af Vangemurens skraa Forflade. Her staar endnu ca. 14 Skifter med rødliges Munkesten, medens Stenene er mere gullige i Murværket ved Bastionen. Gangen har været i ca. 38 m Længde, og Retningen har haft et Knæk omtrent paa Midten. Den bevarede Hvælving ligger i Syd-Østenden, og en god Meter under det nuværende Terræn. Hvælvingen staar helt godt bevaret, saa Fare for Sammenstyrtning er ikke nærliggende, selv om her er 4 m ubrudt Loft. Inden Gangen udmunder i Bastionen, findes der et Dør- eller Portrum af Forsvarskaraktet, der forudsætter, at en Fjende, der havde besat Bastionen ikke uden Modstand kunde løbe igennem Gangen. I dette Dørrum, der har været noget højere end Gangen, findes indmurede Hængsler fra en Port eller Dør, der kunde spærre for Adgangen til Bastionen. Huller til Dørens Spærrebjælke er ogsaa til Stede.³⁵⁾ I Gangen tæt ved Dørrummet findes to smaa Nicher i Væggene, og hvad de har været anvendt til kan endnu ses, idet Nichernes flade Overbuer er røgsværtede efter de Lygter, der har staaet i denne Kasematgang. I Gulvet, der er af smaa Marksten, findes nedlagt nogle mærkelige Træstykker, der med nogen Fantasi kan antages at være Rester fra Vagtens Sovesteder, men anden Forklaring kan maa-ske ogsaa fremsættes. Dette Anlæg var uden Tvivl i Brug under Christian II's Ophold paa Slottet. Sandsynligvis har der været en Opbygning over Gangen, man mindes de Skraabygninger, der ses paa Danckwerths lille Fremstilling. Tanken ledes ogsaa hen paa Forholdene ved Malmøhus. Ved de store ydre vestre Bastioner paa Malmøhus er der endnu bevaret ret høje smalle Gangbygninger fra Slottet til Bastionerne.

Naar Forholdene ved Sønderborgs store Forsvarsanlæg er

³⁵⁾ Loftet i Dørrummet var ret ødelagt.

udforsket, fæstner man sig ved A. D. Jørgensens Opgivelse af det Antal Mænd, der skulde holde en saa stor Bygning mod Angreb, medens Christian II var paa Slottet. Der oplyses, at da Besætningen var i stærkeste Forsvarskraft i 1535 laa der 140 fuldt øvede Tropper. Hertil kom Landfolket, som dog ikke blev indladt i Borgen. Senere indskrænkedes Antallet af Landsknægte, og efterhaanden var der kun de 40 Knægte tilbage, som i 1533 kom med deres Befalingsmand Henning ut der Mark, og Fredssold indførtes atter (1 Mk. maanedlig mod 3 Mk. under Krigsfod).³⁶⁾ Altsaa ca. 150 Mand ansaa man for at være nok til Borgens Forsvar under Grevens Fejde og til at passe paa den uregerlige Fange.

Der er naturligvis kommet flere Smaafund for Dagens Lys i de snart 25 Aar, hvor Museet har haft til Huse i det gamle Slot. Disse Ting opbevares nu paa Museet.

³⁶⁾ De 16 Drabanter, der kom tidligt paa Aaret i 1533 (de fik tre Gange saa meget i Sold i Fredstid som Landsknægtene) laa kun kort Tid paa Slottet og blev afløst af de 40 Knægte.